

EL VERB *HAYER-HI*: EVOLUCIÓ DELS USOS SINTÀCTICS*

JOAN-RAFAEL RAMOS
Universitat de València

1. INTRODUCCIÓ

Un dels verbs més freqüents del català és sense cap mena de dubte el verb *haver*. Aquest verb, derivat del llatí *HABERE*, que té com a significat bàsic el de possessió, desenvolupa diversos valors semàntics que han donat lloc, en el pas del llatí a les llengües romàniques, a usos sintàctics ben diversos. Així, en català antic podem veure aquest verb utilitzat en construccions ben diferents:

- (1) a. Aquest home *havia* un fill que molt amava (L, I, 26, 25).
- b. E no *ha* .VIII. dies que.ls hi lexà (F, 108, 23).
- c. E per tal que.l pusquen accusar o calumniar, no retrauran les paraules d'aquell adretament ne sancera: trenchar-les *han*, o pervertran o mudaran (A, 132, 17).
- d. e, quan *haurets* menjat, enviats hic companya, e acordarem con ho farem (F, 110, 4).
- e. e lexi-lo passar tro al matí e dixem que altre dia *havíem* a parlar sobre açò (F, 143, 11).
- f. En una ciutat *havia* ·I· bisbe e ·I· caveller qui eren frares (L, II, 51, 3).

Així a (1a) tenim usos possessius, a (1b) impersonals temporals, a (1c-e) perifràstics (futur, passat, modal) i a (1f) presentacionals. Són precisament aquests darrers, també coneguts com a existencials, els que centraran l'atenció d'aquest estudi.¹ Observem que, en aquestes construccions, el verb *haver* ha deixat de tenir el valor pròpiament possessiu i n'ha adquirit un de locatiu, que actualment coneix la forma d'*haver-hi*.

Per a la caracterització d'aquest verb, ens detindrem en tres aspectes: en primer lloc, ens referirem a l'aparició i posterior afixació del pronom *hi* en el lexema verbal del verb *haver*; en segon lloc, tractarem les característiques sintàctiques del SN que apareix a la dreta del verb; i, finalment, analitzarem el procés que ha conduït a l'aparició de casos de concordança entre el verb i el SN. Tot plegat ho durem a terme sobre la base d'un corpus de textos que abraça des dels inicis de la producció escrita fins a l'actualitat.

* Aquest article ha estat realitzat dins del marc del projecte d'investigació GV98-09-113, finançat per la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, i forma part de la Xarxa temàtica en gramàtica teòrica 1998XT00065, finançada per la Generalitat de Catalunya.

1. Per a una caracterització d'aquest tipus de construccions, vegeu Solà (1994: § 7), Rigau (1997), Ramos (1998b) i les referències que hi apareixen.

2. APARICIÓ I GRAMATICALITZACIÓ DEL PRONOM *HI*

2.1. Descripció dels usos

En un altre treball (Ramos, 2000: I part § 3.3), hem apuntat que hi ha punts de contacte entre el concepte de possessió i el de localització i que una possessió es pot reinterpretar com una localització, gràcies a la possibilitat de percebre el posseïdor com un lloc i la entitat posseïda com a situada en aquest lloc. Aquest fenomen, que té els orígens ja en llatí, té repercussions en l'estructura sintàctica del verb *haver*, ja que, si amb el valor possessiu, aquest verb exigeix un subjecte i un complement directe (2a), ara amb el valor locatiu, el subjecte adopta la forma pròpia d'un locatiu i l'altre constituent conserva, en un principi, la mateixa funció de complement directe (2b).

- (2) a. Subjecte-*haver*-CD.
b. Locatiu-*haver*-CD.

Per a l'evolució del verb *haver*, és important advertir que la forma que adopta aquest constituent locatiu pot ser la d'un sintagma preposicional (3a), la d'un sintagma adverbial (3b) i la d'un pronom relatiu locatiu (3c). Però també es pot donar el cas que quedi representat per una forma pronominal de caràcter clític. En aquest sentit, les formes més usuals en els textos antics són *hi* (3d) i, esporàdicament, *hic* (3e).²

- (3) a. *En aquella ciutat* havia ·I· rich mercader qui era malalt a la mort (L, IV, 142, 12).
b. *Aquí* no ha altre acort mas que prengam ço que vosaltres havets feyt (F, 126, 5).
c. e puxes passà per altre loch *hon* havia pedres blanques (L, II, 21, 23).
d. Item, que haïen una liura de benjuhi per perfumar la casa de cent jurats, e les bacines, e tovalloles, e que·y haïe peets (BA1, 117, 2).
e. E après, com n'ich haïe tals com se pertany, que·n sie comprat I. segons dit es, encasat e acabat en la manera dessusdita (BA1, 152, 7).

Si ens ocupem dels casos pronominals clítics (3d-e), podem observar que desenvolupen dins del discurs una funció anafòrica. Això és, remetent a referents espacials que han aparegut anteriorment en el discurs.³ Aquesta situació es prou estable en els primers documents escrits del català. Però ben aviat, es pot observar una tendència a l'aparició del pronom clític sense que aquesta vagi associada necessàriament a una funció merament anafòrica. Es tracta de casos en què, dins de la mateixa oració, el referent locatiu és representat al mateix temps per un constituent no clític i per un element clític (4).

- (4) e hon pus la vapor del foch puja a ensús, pus se depura de la fredor qui roman a enjús; la qual vapor és major en fredor, *hon* menys *hi* ha de calor (L, II, 32, 12).

2. Sobre les variants gràfiques d'aquests dos pronoms, procedents d'IBI i HIC, vegeu Badia (1947: § 6).

3. A vegades, els escassos exemples amb la forma *hic* són ambigus quant a la interpretació adverbial o pronominal. Aquest és el cas d'exemples com (i), on la lectura adverbial aniria acompanyada de la interpretació tònica de *hic* i la lectura pronominal ens indicaria que aquesta forma té un caràcter àton.

(i) e altres notables persones per los dits honorables consellers elegidores, porten los bordons del pali, lo qual va sobre lo sagrat Cors de Jhesu Xpist. E si *hic* ha missatgers son-hi posats segons lur grau (BA1, 21, 31).

Aquest fenomen, que és l'origen de l'afixació del clític *hi* en el verb *haver* (*haver-hi*) tal com es coneix en l'actualitat, ha estat poc estudiat en català. De fet, els treballs que en parlen solen fer-ho de manera prou general i no solen fer-ne una anàlisi cronològica detinguda.⁴ Per la nostra part, realitzarem un seguiment descriptiu de l'evolució que han seguit les construccions del tipus (3a-c), sense doblament pronominal, fins a arribar a les del tipus (4), amb doblament pronominal. Per a això, en primer lloc, durem a terme una anàlisi estadística del període històric que abraça dels segles XIII al XVII, època clau en aquest procés evolutiu.

Tenint en compte les característiques de les construccions (3a-c) i (4), els usos que sotmetrem a anàlisi responen als esquemes il·lustrats a (5):⁵

- (5) a. SP/SAdv/on + V.
b. SP/SAdv/on + hi + V.

L'estudi sistemàtic de les obres que hem seleccionat en el nostre corpus ens duu als resultats representats en els quadres 1-5:⁶

QUADRE 1. *Fins a finals del segle XIV*

	SP/SAdv/on+V	SP/SAdv/on+hi+V
L	230	2/ 0'86%
F	107	7/ 6'1%

QUADRE 2. *De finals del XIV a mitjan segle XV*

	SP/SAdv/on+V	SP/SAdv/on+hi+V
BA1	19	2/ 9'5%
CA	9	2/ 18'1%
V	49	17/ 25'7%

4. P. ex., Badia (1947: § 17, 142-144, 209), dins del seu estudi sobre IBI, es limita a assenyalar en català antic la presència d'usos d'*haver* amb i sense el clític en contrast amb la situació actual. Coromines (1980-1988: s.v. *haver*) situa els primers casos de doblament pronominal cap a l'any 1400. Altres autors, com ara Schmid (1988: 69-71) i Martí Mestre (II, 1994: 141), han constatat que, en textos del s. XVI, abunden els usos amb doblament pronominal, cosa que contrasta amb la poca incidència d'aquest fenomen en obres com el *Blanquerna* de Ramon Llull.

5. Cal advertir que en els esquemes de (5) volem representar tant els usos en què el constituent locatiu no clític és anterior al verb (ia) com aquells en què és posterior (ib):

- (i) a. Diu que *aquí* havia gran moltitud de gent (V, 181, 10).
b. e axí com entrava per la ciutat, cahye-li la çabata, e hac hun çabater *aquí* (V, 84, 32).

No formen part d'aquesta anàlisi estadística els usos en què la construcció només té un locatiu clític de caràcter anafòric, com ara (3d-e).

6. En la primera columna dels quadres apareixen a través de símbols les obres estudiades (per als símbols vegeu al final de l'article l'apartat de corpus estudiat). La raó que no apareguin totes les obres que hem estudiat entre els segles XIII i XVII és deu al fet que només hem realitzat una anàlisi quantitativa d'aquelles obres que tenen al-

QUADRE 3. *De mitjan segle XV a finals del XV*

	<i>SP/SAdv/on+V</i>	<i>SP/SAdv/on+hi+V</i>
C	92	3/ 3'1%
J	42	3/ 6'6%
CR2	5	1/ 16'6%
D	32	10/ 23'8%
R	3	1/ 25%
T	103	52/ 33'5%
CO	2	2/ 50%

QUADRE 4. *Segle XVI*

	<i>SP/SAdv/on+V</i>	<i>SP/SAdv/on+hi+V</i>
BA3	11	1/8'3%
IN	1	4/80%
E	3	13/81'2%
AN1	4	32/88'8%
B	2	44/95%
AN2	0	18/100%
COL	10	44/ 81'4%

QUADRE 5. *Segle XVII*

	<i>SP/SAdv/on+V</i>	<i>SP/SAdv/on+hi+V</i>
PO	3	122/ 97'6%
JE	1	95/ 98'9%

Com ja era previsible, el període en què hi ha menys casos de doblament pronominal és l'anterior a finals del s. XIV, amb uns percentatges de doblament insignificants en l'obra de Lluïa (0'86%) i molt baixos en el *Llibre dels fets* (6'1%). En el període següent, això és, la primera meitat del s. XV, el nombre d'exemples de doblament és superior al del període anterior, tot i això continua sent baix, perquè cap obra no supera el 25'7% registrat en els *Sermons* de

un exemple de doblament pronominal. Per un altre costat, les xifres que apareixen en la columna de les variables lingüístiques estudiades corresponen a freqüències absolutes de cada tipus de construcció. En el cas de la variable *SP/SAdv/on + hi + V*, hi hem afegit el percentatge de freqüència respecte al total de casos amb les dues variables, la qual cosa ens permet fer un seguiment cronològic de l'increment d'usos amb doblament pronominal.

sant Vicent. En les obres de mitjan s. xv a finals del xv, les dades obtingudes ens indiquen que l'augment de casos de doblament avança molt a poc a poc, en una situació que deixa entreveure una certa vacil·lació. Així, al costat d'obres que es mostren conservadores com el *Curial*, el *Dietari* de Jaume Safont i els *Processos de crims* de Lleida, n'hi ha d'altres, com el *Dietari* de Melcior Miralles, el *Llibre de Coch*, el *Tirant* i l'obra de Corella, on hi ha una lleugera tendència a augmentar els casos de doblament. L'arribada del s. xvi manifesta la consolidació del doblament. De fet, si exceptuem la tendència conservadora del text administratiu del *Llibre de les Solemnitats de Barcelona* (BA3), la resta en presenta percentatges molt elevats, que en cap cas no baixen del 80%.⁷ L'anàlisi d'obres de principis del s. xvii, com ara el *Dietari* de Porcar (PO) i el *Dietari* de Jeroni Pujades (JE), ens confirma aquesta tendència, ja que l'absència de doblament pronominal, tal com mostren els percentatges, és poc usual.

Per tant, entre el s. xvi i el xvii la llengua catalana degué consolidar la gramaticalització del clític *hi*, que passa de tenir un funció anafòrica a percebre's com un element propi del verb. Els pocs exemples que no reflecteixen aquesta gramaticalització, cal emmarcar-los en un tendència conservadora pròpia de l'escriptura. En aquest darrer sentit, però, convé advertir que alguns dels textos que hem estudiat de la segona meitat del s. xvii i del s. xviii contenen uns percentatges prou elevats d'usos sense doblament que semblen més propis de la influència del castellà en l'escriptura que no de l'ús real de la llengua parlada. Es tracta de les obres valencianes *Libre de Antiquitats de la Seu de València* (AN4) i *Memòries* de Josep Esplugues, i de les *Memòries* de l'impressor mallorquí Tomàs Amorós (6).⁸ Així ens ho confirma el fet que es donen fins i tot usos en què el verb *haver*, malgrat l'absència d'un locatiu en l'oració, apareix sense clític. Això és especialment significatiu en l'obra del valencià Josep Esplugues (7).

- (6) a. E entre les dos reixes del pasadís *avia* una tumba ab sis antorches (AN4, 337, 22).
b. y devant la porta havían posat un pont llevadís y en Son Antich *havia* un fort ahont los granaders tiraren fusellades (IM, 55, 7).
- (7) El techo estava tan enclavasonat que al descubrir-lo, a més dels claus que es romperen, dels que es pogueren salvar, *hagué* molts anys prevenció per a remendos (ES, 99, 12).

Si bé aquests usos apareixen en obres del s. xviii, i especialment en les valencianes, no sol passar el mateix en les obres que millor poden reflectir la llengua parlada del s. xix. Ens referim a casos com el teatre del català Frederic Soler i dels valencians Eduard Escalante i Josep Bernat i Baldoví. Aquest darrer també amb producció dins de la premsa satírica. En aquesta

7. En aquest sentit, és il·lustratiu el fet que, en un parell d'exemples dels *Colloquis* de Tortosa, es recorri a l'ús d'un segon clític locatiu per fer la funció anafòrica, cosa que demostra la consolidació de la gramaticalització del clític *hi*:

- (i) a. Per altra part és montanya tan grasa que produeix mil altres regalos, especialment bolets se fan allí una cosa admirable y de tantes maneres que és cosa de no creurer: *hay*-y rovellons, pebrassos, robiols, [...] (COL, 195, 29).
b. tots los que a vuy som, crehem y també ho cregueren los pasats que allí y y à mines de or y de argent (COL, 196, 23).

8. Les altres obres que hem estudiat en aquest període solen seguir, tret d'exemples esporàdics, la tendència a concebre el clític *hi* com a part del verb *haver*. Així es dona, per exemple, al *Calaix de Sastre* i als *Entremesos mallorquins*. Martí Mestre (1991: 58), en el seu estudi sobre *Les ordinacions de la costa marítima del Regne de València* (1673), també ens confirma aquesta tendència.

classe d'obres, la tendència més general que s'observa és l'ús del verb *haver* amb el clític *hi*, amb independència del tipus de construcció. Això no obstant, en els textos valencians es constata que en determinades formes verbals no sol aparèixer el clític *hi*. Es tracta de les formes verbals no personals (infinitiu i gerundi) i, encara amb vacil·lacions, dels temps compostos:⁹

- (8) a. Pos, Sinyor, me s'antoixa que hui ha d'*haver* tronà i llarga (ESC, 303, 128).
 b. però en *havent* una festa ja els tens ací a tots ficats (ESC, 434, 37).
 c. Dóna, ¿y no *hagut* un instant pera beure..... asò en que pára? (BE1, 227, 30).

Aquesta elisió parcial del clític, que és gairebé general avui dia al País Valencià i inclou ja per complet els casos de temps compostos, coneix actualment una extensió molt més significativa en la zona valenciana més meridional, fins al punt d'eliminar el clític en la resta de les formes verbals (Colomina, 1985: § 4.1.4).¹⁰

2.2. Factors de la gramaticalització del clític *hi*

En l'apartat anterior, hem descrit el procés que ha seguit el verb *haver* fins a esdevenir *haver-hi* i com, en alguns parlars actuals, s'observen usos que comporten una elisió del clític. Feta aquesta descripció, ara intentarem explicar quines han estat les causes d'aquesta evolució.

Més amunt hem indicat que el nou valor locatiu adquirit pel verb *haver* provoca que l'estructura argumental d'aquest verb aparegui representada per l'esquema de (9):

- (9) Locatiu-*haver*-CD.

Segons aquest esquema, el verb adquireix un caràcter impersonal, això provoca que en un principi hi manqui un subjecte gramatical i que sigui el locatiu el constituent que funcioni com a tòpic (subjecte psicològic), això és, com a entitat de la qual es diu alguna cosa.

Des d'una perspectiva funcional, Givón (1976) ha assenyalat que les llengües tendeixen a establir una relació de concordança entre el tòpic i el verb. Aquesta relació se sol dur a terme entre el constituent que sovint funciona com a tòpic, que és el subjecte, i el verb (10).

- (10) Els nens prefereixen jugar.

Però quan una construcció no té subjecte o aquest apareix prototípicament en una posició postverbal, el paper de tòpic el desenvolupa una altra classe de constituent, com ara un datiu o un locatiu. En aquests casos, per a Givón, també hem de parlar d'una relació de concordança, encara que entesa d'una manera diferent a la tradicional. Es tracta de la relació que s'estableix

9. La forma *hagut* de l'exemple (8c) vol reproduir la forma *ha hagut*. Notem que, al costat de l'elisió, hem trobat algun cas de temps compost amb clític (i):

(i) No *hía hagut*, mentres tú faltes./Novetat desde les mones (BE3, 13, 21).

10. Colomina indica que aquesta elisió ja es documenta en els textos populistes del s. XIX i que es consolida a principis del s. XX. En aquest sentit, també és important advertir la presència de la forma de present *hay*, per interferència castellana, en lloc de *hi ha*. Per una altra banda, l'elisió del clític *hi* quan *haver-hi* apareix en formes no personals, en vista de la insistència per conservar-lo d'alguns llibres d'estil com ara Televisió de Catalunya (1995: § 8.11) i Coromina (1991: 174), sembla que és un fenomen que també s'estén a alguns parlants de zones no valencianes. També són interessants les dades que aporta Coromines (1980-1988: s.v. *haver*), quant a casos de lexicalització del clític amb la forma d'infinitiu (*hihaure*, *hihaver*, *nihaure*, etc.) en terres nord-occidentals.

entre l'element que actua com a tòpic i el pronom anafòric que el reprén. Aquesta relació pot acabar consolidant-se quan el pronom anafòric es gramaticalitza i esdevé una mera marca de concordança, tal com ha passat en exemples com els de (11):¹¹

- (11) a. *A tu t'agrada que no treballi.*
 b. *Al Vicenç li agrada que no treballi.*

En les construccions amb el verb *haver-hi* degué succeir una fenomen similar. Les fases devien ser les següents:

En un primer estadi en què el verb *haver* adquireix un significat locatiu, l'estructura argumental exigeix la presència en posició preverbal d'un constituent locatiu, ara sigui format per un element no clític (12a) o clític (12b):¹²

- (12) a. *Blanquerna dix que en ·Ia· ciutat havia ·I· burguès, lo qual era molt fort gelós de sa muller (L, I, 112, 4).*
 b. *E car en Déu ha cimplicitat, de tota si matexa engendra Fill; per açò en Déu no pot ésser composició, si bé·y ha pluralitat de persones (L, IV, 269, 19).*

Aquest constituent locatiu funciona com l'element del qual es predica alguna cosa, és a dir, com a tema discursiu (o tòpic), i el complement del verb com a rema discursiu, això és, com allò que es predica. Aquest esquema bàsic, una vegada consolidat, pot tenir algunes variacions. Podem trobar-nos usos en què el constituent locatiu apareix després del verb (13):

- (13) a. *E, per tal que sàpien les gents quants hòmens havia en Burriana, entre hòmens e fembres e tosets, foren ·VII· mília e ·XXXII.* (F, 164, 2).
 b. *E demanam-los si hi era vengut l'estol del rey de Túniç, e dixeren que no havia negun sarrai estrany en la ila* (F, 117, 22).
 c. *E havia ·II· escuders en ·II· cledes que miraven la vila e dixeren: A armes, a armes, que veus aquí los sarraïns!* (F, 161, 5).

En casos com (13), la posposició del locatiu es pot deure essencialment a tres factors: a) factors discursius com la focalització del constituent nominal provoquen la inversió dels constituents (13a); b) es pot donar el cas que el locatiu correspongui ja a un referent conegut dins del discurs i, en lloc d'optar per la represa pronominal, es prefereix repetir sintagmàticament la referència locativa (13b); c) la posposició, encara que es tracta d'un ús menys freqüent, es pot deure al caràcter remàtic que també pot adquirir el referent locatiu, com ara a (13c).

Tot i que es poden produir aquestes variacions de l'esquema bàsic, l'ordre que predomina és el reflectit a (12), de manera que el més usual és trobar el referent locatiu abans del verb, cosa que afavoreix les repeses pronominals a través del clític anafòric *hi*, com ara a (12b).

En un segon estadi, l'alta freqüència d'usos en què el locatiu apareix representat pel clític anafòric, afavorida per l'augment progressiu d'usos d'*haver*, es tendeix a interpretar com una marca locativa pròpia d'aquest verb. Es tracta d'un estadi en què hi ha alternances entre les construccions tradicionals i les innovadores construccions amb doblament pronominal, tal com reflecteix l'exemple (14) pres dels *Sermons* de sant Vicent.

11. Sobre la gramaticalització de pronoms febles en català, són interessants les aportacions de Laca (1986), Solà (1990: 107-111) i Todolí (1996).

12. En el període medieval, resulta prou estrany trobar exemples en què el verb *haver* aparegui sense un referent locatiu, tal com vam indicar en Ramos (1998a: § 2.3.2).

- (14) E com estan? Yo t'ó diré: axí com *en l^a poma de dins* ha casetes, axí la terra és redona, e *en lo cor de la terra* ha-y casetes (V, 147, 35-37).

Recordem que aquest període d'alternances és prou llarg, ja que agafa de ple els segles xiv i xv, i és al llarg del s. xvi quan ja podem parlar d'un nou estadi evolutiu: la generalització del procés de gramaticalització del clíctic locatiu. Aquest deixa de tenir un valor anafòric i, a través d'una reanàlisi sintàctica, es converteix en una mena d'element afixat al verb.¹³ En aquest sentit, convé remarcar el fet que la gramaticalització no només suposa una marca de concordança amb el locatiu, sinó que també significa una diferenciació formal respecte al valor possessiu que també pot tenir *haver*, valor que en aquesta època viu una important regressió. D'altra banda, és important no perdre de vista que la consolidació definitiva de la gramaticalització del clíctic *hi* coincideix amb el període històric en què el verb *haver* arracona gairebé de manera definitiva l'ús del verb *ésser* en els usos presentacionals més prototípics, això és, amb SNs indefinits.¹⁴

Una vegada fixada la nova forma del verb, un altre aspecte que hem destacat en la descripció és la tendència observada al País Valencià a fer desaparèixer el clíctic *hi* en les formes verbals no flexives (infinitiu i gerundi) i en els temps compostos. Hem pogut veure que el procés d'elisió comença al llarg del s. xix i es dona en primer lloc en les formes d'infinitiu i de gerundi. Però, per entendre aquest procés, és important relacionar-lo amb la pèrdua general, també en aquest període, de les possibilitats de pronominalització amb el clíctic *hi*. Això significa que aquesta forma gramatical esdevé cada vegada més estranya entre els parlants.

Si el clíctic *hi* és estrany entre els valencians, és lògic pensar que els primers usos d'*haver-hi* en què el clíctic tendirà a eliminar-se siguin aquells en què aquesta forma sigui més fàcilment identificable. Es tracta dels casos d'infinitiu (*haver-hi*) i de gerundi (*havent-hi*), en els quals el clíctic ocupa una posició postverbal, que és més marcada, més prominent, que l'habitual en les formes flexives, la preverbal. Elidit en aquestes formes, el procés s'estén a l'altra forma que permet identificar millor el clíctic, els temps compostos (*hi ha hagut*; *hi havia hagut*, etc.). Observem que en aquests temps, el participi (*hagut*) identifica el verb, el qual en la forma d'infinitiu ja ha perdut el clíctic (*haver-hi* > *haver*), i l'auxiliar, per analogia amb els temps compostos dels altres verbs, es tendeix a expressar sense cap forma pronominal proclítica (*hi ha* > *ha*). L'increment d'elisions en la resta dels temps verbals, que hem apuntat en el valencià més meridional, segurament ja s'ha d'explicar per una superposició clara del sistema castellà, el qual, és clar, també degué incidir en les formes no flexives.

3. CARACTERÍSTIQUES DEL SN POSTVERBAL

3.1. Descripció dels usos

Un altre dels aspectes importants de les construccions amb el verb *haver-hi* està relacionat amb les característiques del SN que hi apareix. En diversos treballs, ens hem aproximat a

13. Recordem que la gramaticalització del clíctic locatiu no només es dona en català. En altres llengües romàniques com el francès i l'italià també és un fet:

(i) a. Il y a un homme.
b. C'è un uomo.

14. Sobre aquest punt, cf. Ramos (2000: III part, § 2.1).

aquest tema estudiant quines són les possibilitats sintàctiques entre els segles XIII i XVI (Ramos, 2000) i en català actual (Ramos, 1998b). Però desconexem l'evolució en el període comprès entre els segles XVII i XX. El nostre objectiu és, doncs, aprofundir en aquest període i connectar-lo amb l'anterior i el posterior, de manera que puguem obtenir una visió global de l'evolució sintàctica que ens permeti entendre millor com s'ha arribat a l'estat actual.

A Ramos (2000), vam poder comprovar que en català medieval, les construccions presentacionals podien seleccionar verbs diferents: *ésser*, *haver-hi* i, menys freqüentment, *estar*. Però la preferència per un d'aquests verbs depenia del tipus de SN que apareixia en la construcció. Així, amb SNs indefinits, que són els usos presentacionals més prototípics, això és, els més freqüents, ja des dels primers textos medievals es prefereix el verb *haver-hi* (15a). El verb *ésser*, que encara és usual en textos del s. XIII, com el *Llibre de Meravelles* de Lluïl (15b), va perdent progressivament usos a expenses de l'avanç d'*haver-hi* fins a arribar al s. XVI, en què té un ús més aviat testimonial. En el cas d'*estar*, la freqüència d'ús (15c) és prou reduïda en tot el període analitzat, sense que es manifesti un increment d'usos en el s. XVI.

- (15) a. E fo aventura que en la terra avia ·I· hom estranger (A, 181, 19).
 b. En lo hostal de aquella dona eren ·II· hòmens qui.s contrestaven de joch (L, IV, 34, 21).
 c. En ·I· bella ribera d'aygua stava ·I· bell arbre qui era carregat de fulles e de flors (L, II, 48, 17).

Quan la construcció integra un SN definit, la preferència en la selecció verbal és diferent. El verb *ésser* és el més freqüent fins al s. XVI (16a). Per contra, el verb *haver-hi* té una presència molt esporàdica (16b), sense que hi hagi indicis d'augment d'usos en el període que va del s. XIII al XVI. En el cas del verb *estar*, la selecció continua sent perifèrica, encara que superior a *haver-hi*. En aquest sentit, ens va cridar l'atenció el fet que en el s. XVI, en la crònica del valencià Beuter, conegués un ús superior al d'*ésser* (16c).

- (16) a. acompanyats de molta notable gent entre los quals hi eren los reverents pares en Xpist (BA2, 257, 36).
 b. i que, en atorgar-li lo que demana o en negar-lo-hi, hi ha tots los inconvenients que vostra senyoria diu (E, 177, 29).
 c. A l'altra part estaven dins una garlanda de llorer estes lletres (B, 167, 14).

Aquest és el panorama que hi ha fins a la primera meitat del s. XVI. Actualment, en canvi, les solucions més esteses són un ús gairebé exclusiu del verb *haver-hi* tant amb SNs indefinits com amb SNs definits. Al costat d'aquestes solucions, amb SNs definits hi ha la preferència de l'alguerès per *ésser* i del valencià per *estar*, sense oblidar algunes alternances amb *ésser* i amb *estar* en els altres dialectes o en alguns parlants.¹⁵

En vista d'aquest contrast sintàctic en els usos amb SNs definits, ens hem de plantejar les qüestions següents: a) quan es produeix la preferència de selecció d'*haver-hi* per *ésser* en català general?; b) en el cas valencià, la tendència manifestada en la primera meitat del s. XVI de preferir el verb *estar*, en lloc d'*ésser*, impedeix l'avanç d'*haver-hi*? La resposta a aquestes qüestions ens la proporcionarà l'anàlisi d'obres dels segles XVI al XIX.

L'estudi del verb *haver-hi* en obres d'aquest període, com ja vam fer en el del període medieval, no es pot realitzar al marge de l'ús que també presenten els verbs *ésser* i *estar*. En cer-

15. Per a un estudi detallat de la situació dialectal, són interessants les aportacions de Rigau (1994, 1997), Solà (1994: § 7) i Ramos (1998b). Per un altre costat, el verb *ésser*, com també va fer el verb *haver*, ha afixat actualment el clític locatiu, de manera que ha esdevingut *ésser-hi*.

ta manera, la generalització o el retrocés del verb *haver-hi* amb SN definit depèn de la fortuna que tindran aquests dos verbs. És per això que, en els quadres 6 i 7, il·lustrarem la quantitat de casos que hem trobat amb cada un d'aquests tres verbs, partint d'una divisió cronològica i d'una de geogràfica entre obres valencianes i no valencianes.

QUADRE 6. *Obres no valencianes*

s. XVI	HAVER-HI	ÉSSER(-HI)	ESTAR
COL	0	7	5
s. XVII	HAVER-HI	ÉSSER(-HI)	ESTAR
JE	1	25	12
s. XVIII	HAVER-HI	ÉSSER(-HI)	ESTAR
AM	21	54	1

QUADRE 7. *Obres valencianes*

s. XVI	HAVER-HI	ÉSSER(-HI)	ESTAR
AN1	0	15	29
AN2	0	2	11
s. XVII	HAVER-HI	ÉSSER(-HI)	ESTAR
PO	3	6	21
AN3	0	1	8
s. XVIII	HAVER-HI	ÉSSER(-HI)	ESTAR
ES	5	1	6

Les conclusions que ens permeten traure aquestes dades són les següents. En el cas de les obres no valencianes, continua havent-hi una preferència per la selecció del verb *ésser* (17):

- (17) a. y perquè Amposta se troba per a avuy ahont leshores *era* la boca del riu (COL, 144, 8).
 b. Y aquí *era* també lo fra Astor, ab qui sa magestat podia saber la veritat (JE, II, 47, 38).
 c. En lo número de capellans *hi era* també mossèn Domingo Barnet, qual fou convidat a dinar (AM, I, 243, 21).

El verb *estar*, per bé que amb una certa incidència en els col·loquis tortosins (18a), conserva usos perifèrics en la resta de les obres posteriors, en les quals se selecciona essencialment quan la construcció també integra un participi passat (18b-c):

- (18) a. Mas il·lustríssima podera dir molt complidament, així en calitat com en cantitat; però aquí *està* lo senyor Lúcio que u sabrà (COL, 109, 11).
 b. Bax y devant del túmul en una caxa petita *estava* embalcemat lo cos del dit defunct cubert de un drap negre [...]. Al altar major *estavan* los magnífichs consellers de Barcelona ab ses gramalles de dol sens portar lo cap cubert (JE, II, 90, 28).

- c. La primera diligència que se practicà fou la d'anar a missa a la parròquia, dins de la qual, en la capella fonda de la Mare de Déu del Roser, *estaven* atrafegats lo Barrera, la seva dona i la filla (AM, I, 125, 34).

La selecció del verb *haver-hi*, seguint la mateixa línia que en el període medieval, té una escassa incidència en els textos que hem estudiat fins al s. xvii (19a). Tanmateix, en el s. xviii, els documents del *Calaix de Sastre* analitzats indiquen que, encara que amb una proporció inferior a la del verb *ésser*, ja apareixen exemples d'*haver-hi* amb una certa freqüència (19b). Malgrat això, cal advertir que, si bé el SN definit pot ser animat (19b) o inanimat (19a), no hem trobat casos amb un SN constituït per un nom propi, cosa que sí que es dona amb els usos amb *ésser* (17c).¹⁶

- (19) a. Los Observants diuen no y *ha* tal mort, sino que lo frare fou taymat que-s dexà caurer (JE, III, 107, 7).
b. En aquella entrada de casa Maler *hi havia* la pubilla Cortines, parenta de la casa (AM, I, 275, 1).

En el cas de les obres valencianes, la preferència pel verb *estar*, posada de manifest en l'obra de Beuter, queda confirmada en les altres obres del xvi que estudiem ara (20a), i continua vigent en les obres del xvii i del xviii (20b-c):

- (20) a. Y a l'altre costat, devers la porta dels Apòstols, hi havia molts banchs per al bras militar. En lo penúltim grahó *staven* los officials reals de València (AN1, 132, 4).
b. En lo cadafals sols hi havia tres cadires de repòs guarnides de vellut negre i en la d'en mig *estava* lo dit inquisidor Salazar (PO, 204, 12).
c. atres forasters que vingueren per moliners a la terra, entre ells *estava* també, y no lo últim lloc, el que actualment guardava la triada dels machos cabrius (ES, 133, 23).

El verb *ésser*, tot i el seu evident retrocés respecte a *estar*, en les obres del xvi i del xvii es prefereix al verb *haver-hi* (21a-b). Això no obstant, en l'obra que hem estudiat del xviii, és poc utilitzat (21c), i fins i tot hi ha més usos amb *haver-hi*.

- (21) a. E, feta la benedicció, devallà baix en lo palench hon *era* la fornall (AN1, 42, 13).
b. e els portaren fins a Sent Arcís, a on *és* la comuna dels presos (PO, 158, 19).
c. y en este tems *fou* la major alegria, uns cantaven les alabances de Déu, atres sonaven els Instruments de la música (ES, 77, 18).

En el cas d'*haver-hi*, les dades recollides ens indiquen que aquest verb, com en la resta del català, també s'estengué, si més no fins al s. xviii, a les construccions presentacionals amb SN definit (22), encara que limitat als SNs inanimats i en competència sobretot amb *estar*.

16. Les obres mallorquines *Memòries d'un impressor* (IM) i *Entremesos mallorquins* (EN), no les hem incloses en el quadre 6 a causa dels poquíssims exemples que tenen de construccions presentacionals amb SN definit. Això no obstant, en la primera d'aquestes dues obres també hi apareix un exemple amb *haver-hi*: (IM, 109, 1). Una altra obra de l'època, ara d'origen català, que hem consultat parcialment, les *Instruccions per a l'ensenyança de minyons* (Tom II, Girona: CUG, 1981) de Baldiri Reixac, també selecciona de tant en tant el verb *haver-hi* amb SN definit (ia). Tot i això, cal advertir que aquest autor, segurament portat per la influència del castellà en l'escriptura, prefereix alternar aquest verb més amb *estar* (ib) que no amb *ésser* (ia):

- (i) a. En la part de la Dalmàcia, que pertany a Venècia *hi ha* los arcabisbats de Lara y de Spalatro, y los bisbats de Sebenico, de Scardona, de Mora, de Cataro, de Búdua y de Trau. En la part restant de la Dalmàcia, que vuy és dels turchs, *és* lo arcabisbat de Antivari, los bisbats de Àlmissa y [...] (208, 29-35).
b. En lo regne de Múrcia, cerca la Nova Castilla, *està* la famosa vila de Caravaca (150, 35).

- (22) a. I acompanyaren lo virrei a sa casa tots a peu com vingueren i no feren volta per al ciutat com és costum, però *hi havia* tota la música de la ciutat i tabals (PO, 161, 29).
 b. És la semajansa tan clara que no és menester aplicació; y sols y-a la diferència que el temple de Salomó era en lo material més ric y més polit en lo exterior (ES, 77, 22).

Si aquesta és la situació fins a finals del s. XVIII, la consulta de textos del s. XIX ens permet constatar que el procés de selecció verbal en aquest segle coneix una nova fase ja ben similar a l'actualitat. Pel que fa al català general, tot sembla indicar que el verb *haver-hi* aconsegueix finalment ser l'opció preferida en les construccions presentacionals amb SN definit. Així ens ho demostra l'ús d'aquestes construccions en textos que pretenen alinear-se dins dels partidaris del "català que ara es parla", com ara el teatre de Frederic Soler (23a) i els redactors de la revista *L'Avenç* (23b).

- (23) a. Ah! Aquí *hi ha* la nova reina (SOL2, 227, 30).
 b. Entre'ls francesos que's miravan á Agnès ab més predilecció *hi havia* l'lloch-tinent de Lluís XIV (AV1, pàg. 19).

Aquesta generalització del verb *haver-hi* penetra fins i tot en els casos en què el SN definit és un nom propi. Així es pot veure en el teatre d'Àngel Guimerà (24a). Amb tot, encara sembla conservar-se algun ús d'*ésser* especialment circumscrit als casos de noms propis (24b).

- (24) a. HIPÒLIT: Com s'arregla això?
 GAETANA: Al barco també *hi haurà* el Bernabé (GUI, 61, 4).
 b. GAETANA: No entren? Dignes.
 MUNDA: Ara *hi és* el Jon (GUI, 60, 18).

El cas d'*estar* no és gaire habitual en les construccions presentacionals dels textos estudiats. Tot i això, al costat d'un ús general d'*haver-hi* (25a), podem trobar algun exemple com (25b), més propi d'una interferència castellana.

- (25) a. *Hi ha* l'escarpidor? Sí... Bueno (SOL1, 106, 10).
 b. SOL (a part): *Està* el gibrell?
 FLORA (a part a Sol): Sí; ja és fora (SOL2, 41, 14).

Aquest ús del verb *estar*, on sí que té realment incidència és en els textos populistes valencians de Josep Bernat i Baldoví i Eduard Escalante. Tant un autor, en el teatre i en la premsa satírica, com l'altre, en la producció teatral, adopten com a única solució amb SN definit (animat o inanimat) el verb *estar* (26), de manera que, a diferència del que s'esdevenia en el s. XVIII, sembla que no hi ha usos amb *haver-hi*.

- (26) a. y torna á poár un atre pentolét d'avaecho, hasta que aplegá aon *estaba* el Pollastre que tragué el peról de la saria en mes presa que vergoña (BE2, 30, 20).
 b. En lo llit en dos sangries m'ha dit que *está* el So Maties (ESC, 245, 775).

Aquestes tendències observades en el s. XIX acabaran consolidant-se en el XX. A Ramos (1998b), ja vam tenir l'ocasió de referir-nos al tema amb dades proporcionades pels usos orals. Però ens detindrem una mica més aportant uns altres exemples de la llengua oral i escrita en territori no valencià ni alguerès.

Si bé és cert que la llengua col·loquial i escrita tendeix a usar el verb *haver-hi* amb els noms comuns definits i amb els noms propis, també ho és que alguns usuaris alternen aquest verb amb *ésser*, fonamentalment quan el SN és un nom propi.¹⁷

- (27) a. A més de l'Holandès Volador, i entre altres, *hi haurà* els Cabanes, Iborra, Martí Damían, [...] (AVUI, 28-4-99, 56).
- b. grup on *hi són* El Porto i l'Hertha de Berlín (transmissió esportiva de TV3, 8-12-99).
- (28) a. Cada capvespre m'acostava a la seva porta. Només *hi havia* en Pau a prop (LO, 277, 32).
- b. En un extrem del rectangle de terra, *hi són* en Pau i en Miquel (LO, 273, 11).

Molt més estrany, i creiem que restringit a l'ús escrit, és l'aparició d'*ésser* en lloc d'*haver-hi* en construccions amb noms comuns definits animats o inanimats (29), o fins i tot, en algun cas, amb indefinits (30):¹⁸

- (29) a. Hi abocava una barreja d'insatisfacció i de pressa que encara no s'havia entretingut a desxifrar. *Hi havia* l'amargor del present i la urgència (LO, 224, 10).
- b. A poc a poc, la por desapareix dels seus ulls i hi neix una expressió decidida. *Hi són* encara la desconfiança i el dubte, però també la seguretat de saber què n'ha de fer, de l'inici inoportú (LO, 15, 15).
- (30) Homes com Bakero, Begiristain, Amor, Ferrer, De la Peña, Simonsen, Stòitxkov o Maradona han excusat la seva assistència. Sí que *hi seran* tècnics com Lattek, Aragonès, Robson, [...] (AVUI, 28-4-99, 56).

3.2. Interpretació de les dades

A Ramos (1998b; 2000: III part, § 2), vam fer una proposta d'interpretació dels usos d'*haver-hi* partint d'un model teòric cognitivofuncional. Pensem que aquesta proposta és plenament aplicable per entendre la progressió del verb estudiat. En aquella ocasió, comentàvem que la línia evolutiva d'*haver-hi* i la competència amb els verbs *ésser* i *estar* es podia explicar a partir de la jerarquia gramatical de definitud. Recordem que aquesta segueix l'esquema següent:

17. En aquest sentit, Solà (1994: 131-132; 1999: 55-60) s'ha fixat en les construccions presentacionals utilitzades en les converses telefòniques, en les quals considera una ultracorrecció l'ús del verb *ser* (ia) per *haver-hi* (ib) per fugir d'*estar* (ic):

- (i) a. Que hi és la Glòria?
- b. Que hi ha la Glòria?
- c. Que està la Glòria?

Per a una anàlisi sobre la incidència del verb *estar* en la llengua oral, vegeu Ramos (1998b).

18. L'ús *haver-hi* amb SNs indefinits sol ser general en tots els dialectes catalans. Això no obstant, a Ramos (1998b) vam advertir una tendència de l'alguerès a utilitzar *ésser*. També podem apuntar, tal com ha indicat Alturo (1995: 231), que a l'Alta Ribagorça, quan el verb va en imperfet d'indicatiu, la construcció també es fa amb *ésser* i no amb *haver-hi* (i):

- (i) Hi era molts molins.

- (31) 1, 2> 3> *tots*> nom propi> nom comú animat definit> nom comú inanimat definit> nom comú animat indefinit> nom comú inanimat indefinit> nom comú sense determinant.

Aquesta jerarquia indica que els elements més altament definits són els pronoms personals i que, a mesura que anem descendint en la jerarquia, el grau de definitud també és inferior. Això també està relacionat amb el fet que els membres més definits són els candidats més bons per funcionar com a subjectes oracionals, perquè proporcionen una informació clarament temàtica; en canvi, com més baixem en la jerarquia, i sobretot en els membres indefinits, la naturalesa de la informació que solen aportar és remàtica, d'aquí que no siguin tan bons candidats per realitzar la funció de subjecte.

Si tenim en compte que, per raons etimològiques, el constituent SN del verb *haver-hi*, si més no en el període medieval, funciona com un complement directe i no com un subjecte, entendrem que els primers candidats a ocupar aquesta posició siguin els que responguin a les característiques prototípiques d'aquesta funció: postverbal, remàtic, indefinit, inanimat i pacient. En la nostra jerarquia, els membres que compleixen més trets d'aquests són els indefinits: nom comú animat indefinit> nom comú inanimat indefinit> nom comú sense determinant. De fet, són aquests els que podem trobar amb *haver-hi* ja des dels primers textos medievals i els que acabaran consolidant aquest verb durant el s. xvi en detriment d'*ésser*. Però recordem que *haver-hi* també penetra en l'àmbit de les construccions presentacionals amb SN definit, en un principi restringides a *ésser* no només per raons etimològiques, sinó també per la major compatibilitat entre el tret definit i la condició de subjecte que té el SN amb aquest verb. Al nostre entendre, la raó d'aquesta extensió s'ha de buscar en la interacció de diversos factors:

En primer lloc, hem de parlar de la força que adquireix el verb *haver-hi* en els usos presentacionals. Aquest verb ha esdevingut el més freqüent en els usos més prototípics, els que duen un SN indefinit, i això el converteix en un candidat virtual per augmentar el seu ús a casos perifèrics com els de SN definit.

En segon lloc, el verb *ésser* és un verb seleccionat no només en les construccions presentacionals, sinó també en les construccions locatives (Subjecte-V-locatiu). Per tant, el fet que un nou verb es converteixi en el prototípic de les presentacionals provoca que *ésser* es vegi cada vegada més com el verb propi de les locatives.

En tercer lloc, encara que en el període medieval *haver-hi* quedi restringit a usos amb SN indefinit, aquesta restricció, en el cas d'una coordinació, afecta només el primer constituent i no els altres membres coordinats, els quals poden ser definits (32). Per tant, aquesta mena de construccions pot afavorir a la llarga l'ampliació d'usos d'*haver-hi*.

- (32) a. E no havia ab nós sinó *Don Assallit de Gúdar e Domingo Lòpiç de Pomar* (F, 33, 18).
 b. Tras lo altar feyan sacristia y al costat esquerra del altar y [avia,] un tinelló ab diferents bacias, jarros, aguamanils y salvas [...]. Al peu del altar [Ø_i] *sas catifas o estrado*, y a la part dreita una cadira y estrado aperallat per a pontifical (JE, III, 56, 18).

Però, tal com hem advertit més amunt, l'augment d'usos d'*haver-hi* amb SN definit tendeix a seguir una progressió que la jerarquia de definitud ens pot explicar perfectament. Recordem que els casos que hem recollit entre els segles xvi i xviii són usos en què el SN definit està constituït per un nom comú animat o inanimat. Si ens fixem en la jerarquia, aquests són els primers candidats després dels indefinits. Hem hagut d'esperar l'arribada del s. xix perquè es consolidin aquests usos i, una vegada consolidats, comencin a aparèixer casos amb noms propis, que ocupen un lloc més alt en la jerarquia. De moment, el procés d'extensió d'*haver-*

hi s'ha detingut en aquest punt, ja que la possibilitat de trobar construccions presentacionals amb elements com *tots* > 3 > 2, 1, a banda de ser molt més limitada, actualment queda restringida al verb *ésser*.¹⁹

Pel que fa al cas valencià, a partir del s. xvi, la forta pressió de la interferència castellana i el fet que els usos reservats al verb *ésser* siguin cada vegada més habituals amb *estar* provoca que l'intent d'*haver-hi* de penetrar en l'àmbit de les construccions amb SN definit, documentat fins al s. xviii, no acabi de consolidar-se. Així s'explica, doncs, que la llengua actual expressi aquesta possibilitat amb *estar*, tal com fa el castellà, i no amb *haver-hi*.

4. POSSIBILITATS DE CONCORDANÇA ENTRE VERB I SN

4.1. Descripció del fenomen

Un dels aspectes més tractats en les gramàtiques catalanes, a causa de les conseqüències normatives, és la possibilitat de concordança entre *haver-hi* i el SN postverbal. Per un costat, hi ha la posició oficial, seguida per la majoria dels escriptors i mitjans de comunicació, que desaconsella la concordança i, per un altre, hi ha autors, com ara Solà (1994: § 1; 1999: 165-171), que defensen l'opció de llibertat de concordança segons l'ús dialectal.²⁰ Per la nostra part, més que decantar-nos per una opinió o per l'altra, intentarem descriure, a través del corpus que hem estudiat, en quin moment de la història apareixen ja casos de concordança entre el verb i el SN; i després, veurem quins són els factors que han pogut afavorir aquesta concordança.

Pel que fa a la descripció, cal advertir que, des dels primers documents medievals fins a finals del s. xviii, la llengua escrita no sol reflectir mostres de concordança entre el verb i un SN postverbal plural, tal com il·lustrem a (33):

- (33) a. És ver que y *ha* moltes maneres de pecats (T, II, 577, 23).
 b. En los terrats de les cases, hortes i fora del camp de Barcelona, *hi havia* molts curiosos de la dita eclipse de Sol (AM, I, 69, 21).

Fins i tot, en casos en què el verb va en temps compost, la relació gramatical que s'estableix entre *haver-hi* i el SN és similar a la que es produeix entre un verb i el seu complement directe. Això és, hi ha mostres de concordança entre el participi i el complement directe (34):

- (34) a. e après la mort de sant Pere tro ara *ha haïts* molts apòstols que successivament són estats pastors de santa Sgleya (L, I, 127, 21).
 b. i molts anys havia que no *hi havia hagudes* missions (AM, I, 165, 1).

19. Sobre aquest punt, vegeu Solà (1994: § 7), Rigau (1994, 1997) i Ramos (1998b). A pesar que aquest és el comportament més general, Rigau (1997: 185) ha cridat l'atenció sobre el fet que en menorquí és possible la presència del pronom personal *ell*:

(i) Hi havia ell.

Fixem-nos que aquest fenomen es pot explicar perfectament dins de la jerarquia de definitud, ja que és el membre, juntament amb *tots* (i *tothom*, on també s'observa alguna vacil·lació en algun parlat), més pròxim al nom propi.

20. Per a un seguiment de les opinions que s'han donat sobre aquest tema, vegeu el treball de Casals i Cervià (1999).

Tot i que aquesta és ben bé la tendència més generalitzada, hem trobat uns pocs exemples en què ja es produeix concordança entre *haver-hi* i el SN. A (35) reproduïm tots els casos que hem registrat:

- (35) a. E entre tots aquests rics hòmens qui.ns servien no *havien* ·CL· cavalers. Car nós érem infant, que no havíem mas ·XI· ayns, e tot ço que fehyem, fehyem ab conseyl d'aquels rics hòmens qui eren ab nós (F, 20, 8).
 b. E, alt en les torres del portal de Sarrans, *havien* àngels, los quals cantaven (D, 115, 31).
 c. lo cual és estat dolgut de totes les persones que el coneixen, atenent tantes virtuts que en ell *havien* (D, 208, 35).
 d. Era increïble les lluminàries que *hi havien* en València, i en lo campanar de dita parròquia hi havia moltíssimes atxes (PO, 103, 9).
 e. i vedant que en les esglésies no *hi haguessen* cadires, ni bancs ni coixins per a veure passar les processons (PO, 147, 4).

Fixem-nos que el fenomen de la concordança, tot i ser molt perifèric, apareix documentat al *Llibre dels fets* (35a), obra redactada amb anterioritat al s. xv, al *Dietari* de Melcior Miralles (35b-c), de la segona meitat del s. xv, i en el *Dietari* del valencià Pere Joan Porcar (35d-e), de principis del s. xvii. La resta d'exemples d'aquestes obres i les altres obres opten sempre per la manca de concordança.

Un indicatiu que el fenomen sintàctic de la concordança devia ser encara poc usual en el s. xviii ens l'aporten, a banda dels textos estudiats, la consulta de gramàtiques de l'època com ara la d'Ullastrà i la de Joan Petit. Tant en una com en l'altra no es fa referència al fenomen, i l'ús que es fa del verb *haver-hi* en la redacció de les gramàtiques és sense concordança.

En el s. xix, si haguéssim de fer cas dels comentaris sobre l'ús d'*haver-hi* dels gramàtics de l'època, és cert que obtindríem ben poca informació directa, ja que els escrits gramaticals de Ballot, Balari, Bofarull, Nebot i Pérez o el mateix Fabra, no es refereixen al tema. En canvi, indirectament, sí que hem pogut veure que, quan aquestes obres estan redactades en català, la solució general a l'hora d'utilitzar *haver-hi* és no fer la concordança. Ara bé, és aquesta realment la situació en el s. xix? La consulta de textos de l'època que intenten reproduir el parlar popular ens ajudarà a respondre aquesta qüestió.

Si ens centrem en textos dels dos grans dialectes que actualment han generalitzat la concordança, el català central i el valencià, podem observar que autors com Frederic Soler, nascut a Barcelona (1839-1895) en la primera meitat del segle, no practica cap cas de concordança en la producció teatral que li hem analitzat (36), per bé que les seves obres se situen ja en la segona meitat del s. xix.

- (36) a. *Hi ha* coses més cremadores! (SOL1, 31, 17).
 b. I hasta amb esclops, si voleu,/ perquè crec que, ajudant Déu,/ *hi haurà* trons i llamps i aigua (SOL2, 121, 10).

En canvi, en textos de finals del s. xix, com ara els de la revista *L'Avens*, ja hi ha mostres de vacil·lacions entre la manca de concordança, que sol ser l'opció més usual entre les col·laboracions literàries, i la concordança, que alterna amb la manca d'aquesta en els escrits no literaris. Així, per exemple, en un mateix editorial de la revista, podem veure (37a), amb concordança, i (37b), sense concordança:

- (37) a. Bo es advertir qu'entre'ls versos *n'hi han* algunas en que la aspresa es tan marcada qu'es fa difícil trobàrlos*hi* armonia (AV2, pàg. 18).

- b. Dugas composicions *hi ha* en lo tomo que nosaltres no hagueram premiat (AV2, pàg. 20).

Per tant, tot fa pensar que la generalització de la concordança en la llengua parlada degué ser un fenomen que tingué una forta incidència en la segona meitat del s. XIX.²¹

En el cas del valencià, la situació és prou similar. Els textos teatrals i la premsa satírica de Bernat i Baldoví, com també les col·laboracions de Josep Maria Bonilla, tots dos nats en la primera dècada del s. XIX, es caracteritzen per la falta de concordança (38):

- (38) a. Sí; mes no són pera tú; que, en tot cás, *hiá* atres visites ... (BE1, 180, 4).
 b. de modo que si *hiá* en esta Babel catorce millons de abitans, tenim catorce millons de opinions (BE2, 21, 5).

Per contra, en els textos teatrals d'Eduard Escalante, uns vint-i-cinc anys més jove que els autors anteriors (El Cabanyal 1834-València 1895), l'ús més generalitzat és la concordança, que en algun cas alterna amb la manca de concordança (39):

- (39) CASIANO: ¡*Hi han* unes gatxes!
 Eixe tros de Malenes ...
 MARCELLINA: Fill, no *hi ha* cristians que el passen (ESC, 762, 4).

Per consegüent, també sembla que és la segona meitat del s. XIX el període històric en què el fenomen de la concordança mostra un significatiu increment de casos en la llengua parlada.²² Aquest extensió degué conèixer unes quantes dècades amb el fenomen conservador de falta de concordança i, finalment, ha conduït a la generalització que es coneix actualment.

4.2. Factors que fan possible la concordança

Al nostre entendre, la generalització de la concordança a gran part del català no es pot desvincular de la interacció d'altres aspectes que hem analitzat en l'evolució del verb *haver-hi* i de les característiques pròpies de les construccions presentacionals.

En primer lloc, recordem que, en les construccions presentacionals prototípiques amb *haver-hi*, les característiques bàsiques del SN que se selecciona són que és indefinit, remàtic, postverbal i pacient. Aquests trets, com ja hem advertit, coincideixen prototípicament amb la funció del complement directe. Però també fan que, a l'hora de pronominalitzar el SN, l'únic candidat possible sigui el pronom partitiu *en* (40):

- (40) a. e la comtessa los dix que no n'hi havia *altres* (T, I, 28, 11).
 b. ¿E què y fretura festes a les bodes, puix a les sposalles no n'i hagué? —dix Tirant (T, I, 481, 21).

21. Casals / Cervià (1999: 11) comenten que Fabra, en una de les seves converses publicada l'any 1923, manifesta la tendència a fer concorden verb i SN. D'altra banda, Solà (1994: 23) ha destacat que les gramàtiques castellanes del Principiat de finals del s. XIX insistien molt en la proscripció de la concordança practicada pels catalans quan parlaven castellà.

22. En la zona castellonenca, d'acord amb el que reproduïx la premsa satírica (cf. Ramos, 1992a: 952), sembla que la concordança encara és poc freqüent a finals del s. XIX. D'altra banda, actualment alguna expressió fixa encara recorda la manca de concordança, com ara (i):

Hi ha voltes que ...

Les construccions presentacionals amb *haver-hi* no han desenvolupat la possibilitat de pronominalitzar amb els clítics d'acusatiu *el, la, els, les*, perquè aquesta opció és incompatible amb les característiques de la construcció.²³ Observem que aquesta classe de clítics representen, respecte al verb que acompanyen, entitats referencials i informativament temàtiques. Tanmateix, les construccions presentacionals exigeixen SNs informativament remàtics. Per tant, una pregunta com la de (41a) només pot tenir la resposta de (41b), però no la de (41c), ja que, en el moment en què es contesta el SN pel qual es demana, aquest es converteix en un element temàtic i, per tant, exigeix el verb *ésser*. Això és, es respon amb una construcció locativa (41b) i no amb una de presentacional com (41c), equivalent a una inviable resposta com (41d):

- (41) a. Que hi ha [la Carme,]?
 b. No, [Ø_i] no hi és.
 c. *No, no la_i hi ha [Ø_i].
 d. *No, no hi ha la Carme.

Aquest comportament, al nostre entendre, té una doble conseqüència. D'una banda, impedeix que, per part del parlant, hi hagi una plena identificació entre el SN d'*haver-hi* i la funció de complement directe, que sovint és representada pels clítics d'acusatiu. D'una altra banda, permet establir una analogia estructural entre les construccions amb *haver-hi* i les del tipus il·lustrat a (42), on apareixen subjectes indefinits posposats capaços de ser pronominalitzats a través del clític partitiu *en*.²⁴

- (42) a. S'ha(n) construït molts edificis? Sí, se n'ha(n) construït molts.
 b. Ha(n) vingut molts clients? Sí, n'ha(n) vingut molts.

Un altre dels factors que cal considerar per entendre els casos de concordança pot estar relacionat amb el principi cognitiu de la prominència.²⁵ En estudiar la gramaticalització del clític *hi*, hem destacat que aquesta té l'origen en l'establiment d'una concordança entre el cons-

23. En castellà, en canvi, els pronoms clítics són els acusatius *lo, la, los, las*, a causa de la inexistència del partitiu *en*. En aquest sentit, convé advertir que en alguns textos catalans, per interferència castellana, també podem trobar algun exemple en què, en lloc del clític *en*, s'emptra el clític d'acusatiu castellà. Els textos on hem trobat algun cas d'aquest tipus són dels segles xvi i xvii: l'*Epistolari* de Requesens, els *Colloquis* de Tortosa, el *Dietari* de Porcar i el *Dietari* de Pujades.

(i) a. que par a tothom cosa estranya no havent-hi necessitat de conservar béns com no *la* hi ha (E, 111, 7).
 b. Està lo Fortesa en Madrid per un plet y pretenent un títol, y com en Mallorca no *ls* hi ha, creu-se que lo rey no vol obrir porta a títols y trau-se-l de davant ab aquest motiu (JE, III, 222, 17).

Per un altre costat, un altre fenomen relacionat amb la pronominalització és el que es produeix actualment al País Valencià. En aquesta àrea lingüística, hi ha, sobretot en les generacions menors de 50 anys, una gramaticalització de la gramaticalització del clític *en* en les formes flexives d'*haver-hi*. Com es pot veure a (ii), el clític ha deixat de fer una funció anafòrica i forma part del verb:

(ii) A ta casa n'hi ha un home.

24. Es tracta dels subjectes indefinits de les construccions de passiva reflexa i de verbs del tipus *arribar, venir, passar*, etc. que Fabra (1956: 40) incloïa dins de les proposicions del tipus IV i que, des de diferents perspectives metodològiques, han rebut noms diversos com ara «inacusatius» (cf. Ramos, 1992b: § 3.3.1) o «esdevenimentals» (Solà, 1994: 22). De fet, el paralelisme amb aquestes construccions, que en el dialecte nord-occidental no fan concordança i en la resta sí, és un dels principals arguments aportats per Solà (1994: § 1; 1999: 165-171) per defensar la concordança del verb *haver-hi* també com a normativa.

25. Sobre aquest concepte, es poden consultar els treballs d'Ungerer / Schmid (1996: § 4) i Cuenca / Hilferty (1999: § 7.2.2).

tituent prominent, el locatiu, i el verb. Però el que en un període pot percebre's com a prominent, pot deixar de ser-ho, per les circumstàncies que siguin, en un altre. Pensem que aquest és el cas de les construccions amb *haver-hi*, en les quals una vegada consolidat el procés de gramaticalització del clític, que fa possible que el locatiu s'integri en el verb (segles xvi i xvii), el parlant tendeix a percebre com a més prominent l'altre constituent bàsic de la construcció, el SN, de manera que es pot activar una relació de concordança entre el verb i el SN.

Un altre dels factors que s'ha de tenir en compte és que s'ha pogut establir un paral·lelisme entre les construccions presentacionals amb *haver-hi* i les que duen *ésser* (o *estar*, en valencià). Si tenim en compte que, en les que duen *ésser*, es produeix una concordança gramatical entre el verb i el SN, aquesta concordança també es pot aplicar, per analogia, a les que duen *haver-hi*. Això és el que degué passar en el cas valencià i en el del català central. És més, en aquest darrer, encara s'hi podria afegir un altre factor afavoridor de la identificació del SN com a subjecte: el fet que *haver-hi*, cap al s. xviii, sigui capaç d'aparèixer amb SNs definits. Recordem que aquests, d'una banda, se solien associar tradicionalment amb la selecció d'*ésser*, i, d'altra, són els que comparteixen un dels trets bàsics de la funció de subjecte, la de ser definits. Per tant, el parlant tendirà a percebre aquest constituent cada vegada amb menys característiques de complement directe.²⁶

En definitiva, més que atribuir la tendència a la concordança a un únic factor, pensem que és la interacció de tots aquests factors, la que ha fet possible que alguns dialectes tinguin un comportament més innovador.²⁷

5. CONCLUSIONS

L'estudi de l'evolució del verb *haver-hi* ens ha permès comprendre molt millor el comportament sintàctic actual d'aquest verb. Hem vist que, des d'un punt de vista cronològic, dels tres fenòmens bàsics analitzats, la gramaticalització del clític *hi* es consolida en primer lloc (segles xvi-xvii), després es generalitzen els casos amb SN definit (segles xviii-xix) i, finalment, apareix la tendència a la concordança (segona meitat del s. xix-s. xx). També hem pogut advertir que l'estudi d'aquest verb no es pot desvincular del comportament dels altres dos verbs que poden ser seleccionats en les construccions presentacionals: *ésser* i *estar*. De fet, l'extensió d'*haver-hi* creix sobretot a expenses d'*ésser*.

26. Fixem-nos que, en el dialecte nord-occidental, on es produeixen casos de manca de concordança amb verbs inacusatius i SNs indefinits (42b), hi ha una tendència, com indica Rigau (1991: 223), a realitzar la concordança si el SN és definit (i). Aquest fenomen, però, no sembla afectar encara els casos de passiva reflexa i d'*haver-hi* amb SN definit.

(i) Vindran els parents.

Per a les particularitats de la concordança en aquest dialecte, vegeu Solà (1987: 96-100) i Rigau (1991). Sobre el tema de la concordança i de l'estatus funcional del SN, també són interessants les explicacions teòriques realitzades des d'un punt de vista generativista, com ara Rigau (1991, 1994), que destaquen, entre altres punts, que el caràcter impersonalitzador del clític *hi* bloqueja la possibilitat d'assignar al SN postverbal el cas acusatiu.

27. És interessant destacar que una altra llengua romànica com el castellà, a pesar que la seva normativa gramatical també condemna la concordança, també ha desenvolupat aquesta possibilitat. El fenomen, tal com ha destacat Fernández i Táboas (1999: § 27.3.4), és prou habitual en diversos països sud-americans. D'altra banda, Fontanella (1992), també referint-se a l'espanyol d'Amèrica, documenta exemples de concordança a partir del s. xviii, però sobretot en el xix i en el xx.

6. CORPUS ESTUDIAT

- (A) VILANOVA, Arnau de: *Obres catalanes*. Vol. I. Edició a cura de Miquel BATLLORI. Barcelona: Barcino, 1947. [reimpressió de 1982].
- (AM) AMAT, Rafel de: *Calaix de sastre*. Vols. I (1769-1791)-II (1792-1794). Edició a cura de Ramon BOIXAREU. Barcelona: Curial, 1987-1988.
- (AN1) *El Llibre de Antiquitats de la Seu de València*. Vol. I, (1525-1556). Edició a cura de Joaquim MARTÍ. València/Barcelona: IFV/PAM, 1994, p. 31-214.
- (AN2) *El Llibre de Antiquitats de la Seu de València*. Vol. I, (1562-1598). Edició a cura de Joaquim MARTÍ. València: IFV; Barcelona: PAM, 1994, p. 214-261.
- (AN3) *El Llibre de Antiquitats de la Seu de València*. Vol. I, (1604-1642). Edició a cura de Joaquim MARTÍ. València: IFV; Barcelona: PAM, 1994, p. 261-325.
- (AN4) *El Llibre de Antiquitats de la Seu de València*. Vol. I, (1658-1680). Edició a cura de Joaquim MARTÍ. València: IFV; Barcelona: PAM, 1994, p. 326-356.
- (AV1) *L'Avens. Revista mensual de Lletres, arts y ciencias*. Vol. I (1882-1883). Barcelona: Leteradura, 1978. [Reproducció facsímil].
- (AV2) *L'Avens. Literari. Artístich. Científich*. Vol. II (1883-1884). Barcelona: Leteradura, 1978. [Reproducció facsímil].
- (AVUI) *Avui*, 28.IV.1999.
- (B) BEUTER, Pere Antoni: *Crònica*. Edició a cura d'Enric IBORRA. València: Diputació Provincial de València; Institució Alfons el Magnànim, 1982.
- (BA1) *Llibre de les Solemnitats de Barcelona, vol. I, 1424-1546*. Edició a cura de A. DURAN i Josep SANABRE. Barcelona: Institució Patxot, 1930, p. 1-166.
- (BA2) *Llibre de les Solemnitats de Barcelona, vol. I, 1424-1546*. Edició a cura de A. DURAN i Josep SANABRE. Barcelona: Institució Patxot, 1930, p. 167-351.
- (BA3) *Llibre de Solemnitats de Barcelona, vol. I, 1424-1546*. Edició a cura de A. DURAN i Josep SANABRE. Barcelona: Institució Patxot, 1930, p. 352-452.
- (BE1) BERNAT i BALDOVÍ, Josep: *Teatre I. Obra completa 1*. Sueca: ed. Afers; Impremta Palàcios, 1997. [Reproducció facsímil].
- (BE2) BERNAT i BALDOVÍ, Josep: *Prensa periòdica I. Obra completa 5*. Sueca: ed. Afers/Impremta Palàcios (edició facsímil), 1997.
- (BE3) BERNAT i BALDOVÍ, Josep: *Prensa periòdica II. Obra completa 6*, Sueca: ed. Afers; Impremta Palàcios, 1997. [Reproducció facsímil].
- (C) *Curial e Güelfa*. Vols. I-III. Edició a cura de Ramon ARAMON i SERRA. Barcelona: Barcino, 1930-33 [Reimpressió de 1982].
- (CA) *El cavaller i l'alcajota. Un procés medieval*. Edició a cura de Jaume RIERA i SANS, Barcelona: Club Editor, 1987².
- (CO) ROÍS DE CORELLA, Joan: *Obres completes, I. Obra profana*. Edició a cura de Jordi CARBONELL. València: Albatros Edicions, 1973.
- (COL) DESPUIG, Cristòfor: *Los colloquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN. Barcelona: Curial; Universitat de Barcelona, 1981.
- (CR1) *Processos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*. Edició a cura de Maria Dolors FARRENY. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1987: p. 21-49 (processos I-VI).
- (CR2) *Processos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*. Edició a cura de Maria Dolors FARRENY. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1987: p. 50-109 (Processos VII-XIV).

- (D) MIRALLES, Melcior: *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. Edició a cura de Vicent ESCARTÍ. València: Edicions Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1988.
- (E) REQUESENS, Estefania de: *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. XVI. Epistolari a la seva mare la comtessa de Palamós*. Edició a cura de Maite GUIADO. Barcelona: laSal, edicions de les dones, 1987.
- (EN) *Entremesos mallorquins*. Edició a cura d'Antoni SERRÀ CAMPINS. Barcelona: Barcino, 1995.
- (ES) ESPLUGUES, Josep: *Memòries d'un capellà del segle XVIII*. Edició a cura d'Emili CASANOVA. València: Edicions Alfons el Magnànim; Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1989.
- (ESC) ESCALANTE, Eduard: *Teatre original complet*. Vol. I. Edició a cura de Josep Lluís SIRERA i Rodolf SIRERA. València: Edicions Alfons el Magnànim, 1995.
- (F) *Llibre dels fets del rei en Jaume*. Vol. II. Edició a cura de Jordi BRUGUERA. Barcelona: Barcino, 1991.
- (FL) SANTCLIMENT, Francesc de: *Flors de virtut e de costums*. Edició a cura d'Anna CORNAGLIOTTI. Barcelona: Barcino, 1975.
- (GUI) GUIMERA, Àngel: *Teatre*. Barcelona: Edicions 62, S.A.; Ediciones Orbis, S.A. Sèrie Història de la literatura Catalana 45, 1985.
- (IM) AMORÓS, Tomàs: *Mallorca 1740-1800: Memòries d'un impressor*. Edició a cura de Carme SIMÓ. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983.
- (IN) *Procesos inquisitoriales contra la familia judía de Juan Luis Vives. I. Proceso contra Blanquina March, madre del humanista*. Edició a cura de José María DE PALACIO Y DE PALACIO. Madrid; Barcelona: Instituto Arias Montano, 1964.
- (J) SAFONT, Jaume: *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*. Edició a cura de Josep Maria SANS I TRAVÉ. Barcelona: Pagès Editors, 1992.
- (JE) PUJADES, Jeroni: *Dietari de Jeroni Pujades*. Vols. II (1606-1610)-III (1621-1625). Edició a cura de Josep Maria CASAS HOMS. Barcelona: Rafael Dalmau, 1975.
- (L) LLULL, Ramon: *Llibre de Meravelles*. Vols. I-IV. Edició a cura de Salvador GÀLMÉS. Barcelona: Barcino, 1931-34 [Reimpressió de 1982].
- (LO) JANER, Maria de la Pau: *Lola*. Barcelona: Planeta, 1999².
- (N) ALEGRE, Francesc: *Faula de les amors de Neptuno i Diana i Somni de Francesc Alegre recitant lo procés d'una qüestió enamorada*; LLULL, Romeu. *Lo despropriament d'Amor*; MONER, Francesc de. *L'ànima de l'oliver*. Dins *Novel·les amoroses i morals*. Edició a cura d'Arseni PACHECO i August BOVER. Barcelona: Edicions 62.
- (P) AGRAMONT, Jacme de: *Regiment de preservació de pestilència*. Edició a cura de Joan VENY. Tarragona: Publicaciones de la Excelentísima Diputación Provincial, 1971.
- (PO) PORCAR, Pere Joan: *Coses evengudes en la ciutat i regne de València (Dietari, 1589-1628)*. Edició a cura de Ferran GARCIA GARCIA. València, Diputació de València/ Institució Alfons el Magnànim, 1983.
- (R) MESTRE ROBERT, *Libre del Coch. Tractat de cuina medieval*. Edició a cura de Veronika LEIMGRUBER. Barcelona: Universitat de Barcelona/Curial Edicions Catalanes, 1977.
- (S) CANALS, Antoni: *Scipió e Aníbal. De providència. De arra de ànima*. Edició a cura de Martí DE RIQUER. Barcelona: Barcino, 1935.
- (SA) SARRIERA, Berenguer: *Regiment de sanitat de Jaume II*. Dins Vilanova, Arnau de: *Obres catalanes*. Vol. II. Edició a cura de Miquel BATLLORI. Barcelona: Barcino, 1947, p. 99-200.
- (SO) METGE, Bernat: *Lo Somni*. Edició a cura de Josep Maria DE CASACUBERTA. Barcelona: Barcino, 1925. [Reimpressió de 1980].

- (SOL1) SOLER, Frederic: *Teatre*. Edició a cura de Maria Josepa GALLOFRÉ. Barcelona: Edicions 62, S.A.; Ediciones Orbis, S.A. Sèrie Història de la literatura Catalana 44, 1985.
- (SOL2) SOLER, Frederic: *Teatre*. Edició a cura de Maria Josepa GALLOFRÉ. Barcelona: Edicions 62, MOLC 56, 1991³.
- (T) MARTORELL, Joanot / DE GALBA, Martí Joan: *Tirant lo Blanch*, vols. I-II. Edició a cura d'Albert HAUF i Vicent ESCARTÍ. València: Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, 1990.
- (V) FERRER, Vicent: *Sermons*. Vol. VI. Edició a cura de Gret SCHIB. Barcelona: Barcino, 1988.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Alturo 1995 ALTURO, Núria (1995): «La variació d'haver auxiliar en el català nord-occidental». TURELL, Maria T. (ed.): *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU, p. 221-255.
- Badia i Margarit 1947 BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1947): *Los complementos pronominales-adverbiales derivados de IBI e INDE en la Península Ibérica*. Madrid: CSIC.
- Balari 1990 BALARI, Josep (1990): *Escrips filològics*. Edició a cura de Pere QUETGLAS. Barcelona: Alta Fulla.
- Ballot 1987 BALLOT, Josep Pau (1987): *Gramática y apología de la lengua catalana*. Edició a cura de Mila SEGARRA. Barcelona: Alta Fulla.
- Bofarull 1987 BOFARULL, Antoni de (1987): *Escrips lingüístics*. Edició a cura de Jordi GINEBRA. Barcelona: Alta Fulla.
- Casals / Cervià 1999 CASALS, Daniel / CERVIA, Consol (1999): «Aproximació al fenomen de la concordança del verb 'haver-hi'». *Llengua i ús*. Núm. 15, p. 11-21.
- Colomina 1985 COLOMINA, Jordi (1985): *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant: Institut d'Estudis Juan Gil-Albert; Diputació d'Alacant.
- Coromina 1991 COROMINA, Eusebi (1991): *Manual de redacció i estil*. Barcelona: Diputació de Barcelona; Premsa d'Osona; Eumo Editorial.
- Coromines 1980-88 COROMINES, Joan (1980-88): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial, s.v. *haver*.
- Cuenca / Hilferty 1999 CUENCA, Maria Josep / HILFERTY, Joseph (1999): *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona: Ariel.
- Fabra 1956 FABRA, Pompeu (1956): *Gramàtica Catalana*. Barcelona: Teide.
- Fabra 1993 FABRA, Pompeu (1993): *Ensayo de gramática de catalán moderno i Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Edició a cura de Sebastià BONET. Barcelona: Alta Fulla.
- Fernández / Táboas 1999 FERNÁNDEZ, Olga / TÁBOAS, Susana (1999): «Construcciones impersonales no reflejas». BOSQUE, Ignacio / DEMONTE, Violeta (dir.): *Gramática descriptiva de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe, S.A., p. 1723-1778.
- Fontanella 1992 FONTANELLA, María B. (1992): «Variación sincrónica y diacrónica de las construcciones con haber en el español americano», *Boletín de Filología*. Núm. XXXIII, p. 35-46.
- Givón 1976 GIVÓN, Talmy (1976): «Topic, Pronoun and Grammatical Agreement». CHARLES, N. Li (ed.): *Subject and Topic*. New York: Academic Press, Inc., p. 149-188.
- Laca 1986 LACA, Brenda (1986): «Notes per a un estudi del pleonasme pronominal en català». MASSOT, Josep (ed.): *Estudis de llengua i literatura catalanes, 13. Miscel·lània a A.M. Badia i Margarit*. Vol. 5. Barcelona: PAM, p. 65-88.

- Martí Mestre 1991 MARTÍ MESTRE, Joaquim (1991): *Les ordinacions de la costa marítima del Regne de València (1673)*. València: IFV; PAM.
- Martí Mestre 1994 MARTÍ MESTRE, Joaquim (1994): *El Libre de Antiquitats de la Seu de València. Estudi lingüístic i edició*. Vol. II. València: IFV; Barcelona: PAM.
- Nebot i Pérez 1894 NEBOT I PÉREZ, Josep (1894): *Apuntes para una gramática valenciana popular*. Valencia: Ripollés.
- Petit 1998 PETIT, Joan (1998): *Gramàtica catalana*. Edició a cura de Jordi GINEBRA. Barcelona: IEC.
- Ramos 1992a RAMOS, Joan Rafael (1992a): «Una mostra de la llengua a la premsa satírica del segle XIX». *Dos cents anys de premsa valenciana. I Congrés Internacional de Periodisme. Actes. València, 1990*. València: Publicacions de la Generalitat Valenciana, p. 941-956.
- Ramos 1992b RAMOS, Joan Rafael (1992b): *Introducció a la sintaxi*. València: Tàndem.
- Ramos 1998a RAMOS, Joan Rafael (1998a): «Les construccions existencials en català antic». MAS, Joan *et alii* (eds.): *Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. I. Barcelona: PAM, p. 359-382.
- Ramos 1998b RAMOS, Joan Rafael (1998b): «Presentational Sentences in Catalan Dialects». *Catalan Working Papers in Linguistics*. Núm. 6, p. 41-58.
- Ramos 2000 RAMOS, Joan Rafael (2000): *Ésser, estar i haver-hi en català antic. Estudi sintàctic i contrastiu*. València: IIFV; Barcelona: PAM.
- Rigau 1991 RIGAU, Gemma (1991): «On the functional Properties of AGR». *Catalan Working Papers in Linguistics*. p. 235-260.
- Rigau 1994 RIGAU, Gemma (1994): «Catalan Presentational Sentences and the Properties of Agr Nodes». CINQUE, G. *et alii* (eds.): *Paths towards Universal Grammar*. Washington: Georgetown University Press, p. 343-359.
- Rigau 1997 RIGAU, Gemma (1997): «Sintaxi i variació dialectal. Les construccions locatives». LLORET, Maria Rosa *et alii* (eds.): *Anàlisi de la variació lingüística*. Barcelona: PPU-Departament de Filologia Catalana; Universitat de Barcelona, p. 179-201.
- Schmid 1988 SCHMID, Beatrice (1988): *Les "traduccions valencianes" del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523)*. Estudi lingüístic. Barcelona: Curial; PAM.
- Solà 1987 SOLÀ, Joan (1987): *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- Solà 1990 SOLÀ, Joan (1990): *Lingüística i normativa*. Barcelona: Empúries.
- Solà 1994 SOLÀ, Joan (1994¹): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries.
- Solà 1999 SOLÀ, Joan (1999): *Parlem-ne*. Barcelona: Proa.
- Televisió de Catalunya TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1995): *El català a TV3. Llibre d'estil*. Barcelona: Edicions 62.
- Todoí 1996 TODOÍ, Júlia (1996): «Doblament i represa pronominal en català». *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. III. Barcelona: PAM, p. 441-464.
- Ullastra 1990 ULLASTRA, Josep (1980): *Gramática Cathalana ab dos orthographías*. Edició a cura de Montserrat ANGUERA. Barcelona: Biblograf.
- Ungerer / Schmid 1996 UNGERER, Friedrich / SCHMID, Hans-Jörg (1996): *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London; New York: Longman.

RESUM

Aquest treball estudia l'evolució sintàctica del verb *haver-hi* a través d'un elevat nombre de textos escrits en català que abracen el període cronològic comprès entre el segle XIII i l'actualitat. L'anàlisi lingüística se centra en tres característiques bàsiques del verb no gaire estudiades des d'una perspectiva diacrònica: la gramaticalització del clític locatiu *hi*, els trets sintàctics del SN postverbal i la concordança entre el verb i aquest SN. En el primer cas, per mitjà d'una aproximació quantitativa, se segueix, es data i s'interpreta el procés d'afixació del clític *hi* (*haver* > *haver-hi*). En el segon cas, es descriu el procés de generalització del verb *haver-hi* dins de les construccions presentacionals, fenomen que entra en conflicte amb l'ús d'altres verbs com *ésser* i *estar*. En el tercer cas, es documenten casos antics de concordança i es valoren quins són els factors que expliquen la tendència a fer concordar verb i SN en alguns dialectes catalans.

MOTS CLAU: sintaxi, català, presentacional, existencial.

ABSTRACT

This study examines the syntactical evolution of the verb *haver-hi* through a large number of texts written in Catalan from the 13th century till now. Linguistic analysis focuses on three basic features of this verb which have not been studied much from a diachronic perspective: the grammaticalization of the locative clitic *hi*, the syntactical features of the post-verbal subject and the concordance between the verb and this subject. In the first case, through a quantitative approach, the process of the attachment of the clitic *hi* (*haver* < *haver-hi*) is followed, dated and described. In the second case, the process of generalisation of the verb *haver-hi* within presentational constructions is described: this phenomenon enters into conflict with the use of other verbs such as *ésser* and *estar*. In the third case, old cases of concordance are documented and the factors that explain the tendency for this verb and subject to agree in some Catalan dialects are assessed.

KEY WORDS: syntax, Catalan, presentational, existential.